

دېڭىز

جەبار جەمال غەرب

خۇي. ئەم مەلۇت كەيە دەيتتە پارچە يەك لە شاخ، مەزنى و سەخت. ئىستا بە ھىمىنى، لە باۋەشى دا يېكىدا، لە ناخى ئەو چىپايانەدا خەوتتوۋە.

ئەو رۆژە نە شاخ ساتىك ئارام بۆۋە نە بالندەش ئاسوودە بوو. چاۋە كانى ۋەك باران خوينيان ليدە ھاتە خوارى. ۋەك بروسكە خۇي لوولدەدا، ھەموو جەستەي شاخىش ۋەك دەريا دەجوولئا ۋەك بووركان دەكولئا.

لەگەل كىرپوونى خۇرا، بالندەي نامۆ، بەرەو خۇر مىلنا، بالەكانى ۋەك ئاش ھارەي دەھات. پىكانى شۆر بېوونەو، لەگەل دوا گىزىكى خۇر ئاۋا بوو. تاكە دانىشتوۋى شاخ بە فر بوو. شەوانە لەو دە چوۋ ئەستېرەكان، دەئىو بە فرى سەر لووتكەي، خۇيان مۇلدانى. ئەو شەو شاخ چاۋى نەچوۋە خەو، بەلام ھەرگىز دەنگىكى نەھاتە گوى. گەلایەك نەجوولئا، شەوتىك نەخزا. لىرە، دەئىو دىنبايەكى سېسى، ۋولتېكى سەخت، دەئىو بەستەلەكو، ئەم و گورى ئاۋدا، زىندوبەك، تاكە ژانېك، ھەناسەيەك، تولىك جىگىر بوو. ئەي ھەناسەي ناۋ شاخ، ئەو ژبانە «خوينى» فېرکرد چۆن بەستەلەك بېستى، چۆن لە تافگە بە گورترى. بازووت ۋەك شاخ سەخت و ناخت ۋەك زەندول قول و دەماخت ۋەك چىا بەرز، رووچىشت بە فرىكى رووت.

لە ساتەكانى سۇزدا، لەو ساتانەي مۇ دەگەل ھەناسەي خۇي دەدوى، لەو ساتانەي مۇ دارىك، رووبارىك، پەنجەكانى، تووتكە سەگىك دەكاتە ھاورى خۇي، لەگەل تافگە دەياۋ باران و شەودا بۆ تەنھانى گىراي. لە دەنگى پاك ئاسان رەش داگەرا، رەشەبايەكى تونند ھەلېكرد، تافگەكان گىرمەيان دەھات، بارانېكى تونند بارى، لاڧاۋېكى نى ئامان بە دولەكاندا ھروژمى دەکرد، دواي ئەۋەي دىنا ئاسوودە بۆۋە، كورى چىا بۆ دامىن شاخەكە شۆر بۆۋە، شىكى رەش لە كەنار دەريا رادەژا. بە پەلە بۆي چوۋ ئاسان و لووتكە و تافگە و شەو كچىكىيان بە دەريا بەخشىبوو.

بالندە يەكى بال گەورەي نامۆ، لەگەل گىزىكا خۇي بەئىو دوو توىي ئەم دەا کرد، بوخچە يەكى بە دەنوۋە قولەكانى ھەلگىرتبوو، دەئىو بوخچەكەدا ك دەجوولئا، لەسەر لووتكەكان گىزىكى دەخواردو تېدەپەرى.

دوو چاۋە زەردەكانى ۋەك مزراح دەگىزا. كاتىك لە گىزە شاخ رامابوو ي بوخچەكە ترازو چىتېدا بوو بە شاخەكەدا گلور بۆۋە. بالندەكە ۋەك تىر واپدا كشا. گىزە شاخ «مىدالى» ۋەك باشوۋ لوولدا. بالەكانى بالندە لە تاش دەبوونو رەنۋە بە فرىان دەترازاندەنگى توورەي شاخ ۋەك بوومەلەرزە گى دەدايەو. مەلۇت كەيەكى رووت كەوتوتتە باۋەشى شاخ. شاخ ۋەك ر دەگىمىنى، بالندەش ۋەك رەشەبا خۇي بە ئىو پىچى شاخدا دەدات، ۋەك پەيامېكى وون كىردى تا ئىستا كەس بالندەي واى نەديۋە. كانى درىزو ئەستورن. پىكانى پىي مرون. سەرى ۋەك سەرى وېشكەو چاۋەكانى چاۋى ھەلۇن، ھەموو گىيانى بالندە بۆتە گر. پەرەكانى سىمىرخن، تىزو درىزن، ھەناسەي ۋەك دەفە دەنگى دىت «كەس نازانى» ي خوايە يان ھى شەيتان.

ھەركەسى روو لە باۋەشى شاخ كات، شاخ ۋەك دلى دەپيارىزى، كەسى بە سەر لووتكەو بەگىرسىتەو، دەئى ۋەك لووتكە بەرزى، ۋەك رەق، ۋەك بە فر سېسى.

ئەمرو شاخ بۆتە بوومەلەرزە يەكو ھەستاۋتە سەرى، چىكى لە ئاسان گىر ۋە. مەلۇت كەيەكى ساۋا دلى بە بە فرى چىا سېاردو. مەلۇت كەيەكى ساۋا س لەناۋ دلى چىا داناۋە. مەلۇت كەيەكى ساۋا خۇي لەناۋ گىرى چاۋى چىادا دۆتەو.

ئەي بالندەي نامۆ، رىي خۇت بگىرەو برو. پەيامەكەي تۆ دەگاتە شوئىنى

ئىستا دوو گيان دەنيو يەكديدا دەتوانەو، ئىستا دوو رووح دەبوونە بەك،
خوئىيان ئىكەل يەكدى دەبوو، زىيانكى ناسك لە باوھشى يەزدان وە پىروكە
كەوتبوو. ھەناسەى دووگيان گەرمەگيان وە بەر سروشت دەنا. رۇزجارىكى
ئىكە بو سۇراخى تولىفەكەى وە دەركەوتەو، رەنە بەفر بەسەر يەكديدا
ارين، دامىنى چيا رەش بووتەو، شاخ تازە دەستى نە دەگەيشتە كورەكە،
رۇزخوى بەسەردا چەماندەو، تا جارىكى كە بەشىكى خوى لەسەر زەوى
ئەلگىرئەو، بەلام كە نرىك بوو، نى پاما، دىنى لە ژوانى كچى دەريا دا،
ناوھندى ئاسمان چاوەروانى كرد، ژوانيان تەواو نەبوو، خۇر ئاوابوو،
جارىكى دىكەش وە دەركەوتەو، رۇزىكى دىكەش چاوەروانى كرد، تا
ئىستاش خۇر لە چاوەروانى كورەكەيدا لە گەشتەكەى بەردەوامە.

بەجووتە، دەستيان ئىكەگرت و بە نىو شەونى گپاى دەكەوتن،
پىخواس و سەربۇ رووت، بە نىو جوگەى دەكەوتن، خۇيان دەنيو پەلكى
ئولان دەشاردەو، وەك گولە ئەستىران دەفرىن، خۇيان بە ھەوداى تىشك
ئەلەوئەسى.

دەبوونە دوو كۆترو بە كەناردا دەكشان، لە باوھشى يەكديدا دەفرىن،
مەباى دەريا ھەلپەگرتن. ئىكەلى دىناى بالندەى سەر دەريا دەبوون،
دوو بالندەى جيا، دوو بالندەى نورانى، دوو بالندەى پىروز، دوو بالندەى
ئاشق.

دەنگى بالندەكافى سەر دەريا خەمىكى قورسى لىدەتكى، ئاوازی مردىك
سەر كەناردا بارىو. ھەرتك بەشەكەنى دەفرىن. كورە كۆتر نزمەو نك،
ك، خوئى لىدەتكى. كەس زامەكە ناناستەو، چ پىكاوئەنى؟ كچە كۆتر لە
ئىزى دەكات لەسەر چنارىكى بلندى رۆدەنى. كەنار دەريا بەكپارچە دەپتە
لى سوور، گولە خوئى رەنگيان زۆرە، ھەندىكپان لە رەنگى تىشكى
سوى سەر دەريا دەچن، سوورىكى توخ، سوورىكى سەپى باو، سوورىكى
گرى. دەريا گولى سوورى بەشەو، ئىستا لە ھەموو دىنا، لە كەنار ھەموو
وبارى، گولى سوور زامى كۆتر بو دىنا دەگىرئەو. چنارەكە سوور بوو،
ھەرتاپا، لە خوئى ھەلكىشرا، لەكافى شوپر بوونەو سەر زەوى، چەند

رستردەبوو، ھىندەى دى بەسەر زەويدا شور دەبوو. سوورە چنار، بووكە
ھىدى وولانى بەفرە، سوورە چنار بو ژانى ئەو دىناپە دەگرى، لەبەر دەمى
ھەموو كەسىك راپوھستاو، لە دەلاقەى مالى ھەموو كەسەو ديارە. سوورە

چنار گيانى خوئى لىگەردى مروفە، ھەموو رۇزى خورتىشكىكى روو
بەسەردا دەريزى، سوورە چنار سەرى دەنيو خورداپەو، لەكافى لەسە
زەوين، رەگىشى لە دەريادا، سوورە چنار خەم و ژانى ھەموو مروفە
جەرگى رەش و مندالى ھەلپروكاو، دوو كۆتروكە دەنيو سوورە چناردا و
دەبن، دەبوونە بەشىك لە گيانى.

دەگوى بگرە: بالندەكافى سەر دەريا داستانى عەشقى دەگىرئەو
عەشقىكى شەھىد، عەشقىكى پىروز، ھەندى جار بە دەنگىكى تەرم
ھىدى، ھەندى جار بە ئاوازىكى ھىمن و خەمبار، لە دواى كە دەپىن ئە
برىنەى لە ناخى مروفداپە لە عەقلى گەورەترە، بە دەنگىكى تىزى تۆرە بە نى
يەكديدا دەچن و ئاوازىكى ترسناك و ئالوز پەخش دەكەن.

ھىمن بە: چاوت لە گولى كەنار پىت، ھەموو سوور سەريان پىكەو
ناو، دەريابەك گولى سوورى ناخ رەش، رەگەزى گولە خوئى ھىندە زۆر
ژمارە بەدەرن بەلان ھەموو بەك توخمن، ھەموو لەكافى خوئى كورە كۆتر
دروست بوون، ھەموو باسى پىروزى ئەو دەكەن.

پروانە: چاوت لە ماينە شى دەريا پىت، پىرچ رەشى درىز، چاوى نىو
سەپى، پروانە، بۇن و بەرامەى كچە كۆترە. بۇن و بەرامەى كچى دەريابە
وەك تىر ئا و دەپرى، لە ئاستى چنارە سوور و دەردەكەوى. لە ناخىدا وون
دەپىت. دەچىتە ئەو شوئەى كورە كۆتر خوئى بەسەردا دەرزا، لە نىويدا وون
دەپىت، بەرەگەكانىدا بو دەريا دەگەرئەو.

لە ئىوارەپەكى زۆر درەنگا، بالندەپەكى نامۆ، لەسەر سوورە چنار
ھەلەستى، بالەكافى پىت واپە لى و پوى سوورە چنارەكەن پىكپان دا دەدا،
بەسەر دەريادا دەروا، سنگى لە دەريا دەخشى، خورتىشكىكى سوورباوى
بەسەردا دەريزى. بالندەى نامۆ، رىك بەرەو خۇر دەروا، بالەكافى بالى
سىمرخن، رەنگى سوورە چنارى ھەپە. پروانە تا لە مەوداى چاوداپە كە وون
دەپىت پىت واپە دەكەوتە خورەو.

ئىستاش دوو مندال بە كەنار رووباردا، بە پىخواسى رىدەكەن، دەنيو
ئاونگى دەگەوزن، سەربۇ رووت. بەسەر تافگەى بەستوو دا دەخلىسكىن،
بە دواى گولە ئەستىرە دەكەون. لەبەر پلوسكى گەورەى تافگەى گىزە شاخ
دەچنە ئامىزى يەكترى. زستانىكى تووش ھەر لەويان دەكاتە «مۇميا»، ئەو
چەندان سالە ئەو دوو رووحە، ئەو دوو ھەناسە، لە باوھشى يەكديدا مەيون،
تافگەى گەورەى گىزە شاخىش بە سەرياندا دەريزى.